

Kurumsal Sahiplik, Tahakkuklar ve Muhasebe Zararları Tazmininin Vergiden Kaçınma Üzerindeki Etkisi

The Effect of Corporate Ownership, Accruals, and Accounting Loss Compensation on Tax Avoidance

Uğur BELLİKLİ ^a

^a Giresun Üniversitesi, Alucra Turan Bulutçu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Giresun, Türkiye.
ugur.bellikli@giresun.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler: Vergiden kaçınma Kurumsal sahiplik Muhasebe zararları tazmini Tahakkuklar	Amaç - Bu çalışmanın amacı; Borsa İstanbul (BIST) Holding ve Yatırım Şirketleri (XHOLD)'nin verilerine dayanarak ilgili şirketlerin kurumsal sahiplik yapıları, tahakkukları (muhafazakârlık) ve muhasebe zararlarını tazminlerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yöntem - Araştırma amacı doğrultusunda ilgili endekste yer alan 50 işletmeden verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılan 40 işletme araştırmaya dâhil edilerek 2011-2022 yılları arasında ilgili işletme verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'nda yer alan ve bağımsız denetimden geçmiş olan güvenilir mali tablolardan elde edilmiş panel veri analizi yöntemiyle analize tabi tutulmuştur. Bulgular - Araştırma sonuçlarına göre muhasebe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi pozitif, tahakkuklar yani muhasebe muhafazakârlığının vergiden kaçınma üzerindeki etkisi ise negatif yönlüdür. Ancak kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilememiştir. Tartışma - Vergiden kaçınmanın yasal ve ahlaki boyutu literatürde bir tartışma konusu iken, işletmelerin vergiden kaçınma faaliyetleri yerine şeffaf ve dürüst raporlama yapmanın kamuoyu nezdinde daha olumlu, kamu otoritesinin de vergiden kaçınmaya yönelik kanun boşluklarını yeniden gözden geçirmesinin ise daha yararlı bir faaliyet olacağı ifade edilebilir.
Gönderilme Tarihi 17 Ekim 2023 Revizyon Tarihi 23 Mart 2024 Kabul Tarihi 25 Mart 2024	
Makale Kategorisi: Araştırma Makalesi	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords: Tax avoidance Corporate ownership Accounting loss compensation Accruals	Purpose - The aim of this study is to investigate the impact of corporate ownership structures, accruals (conservatism), and accounting loss offsets of relevant companies on tax avoidance based on the data of Borsa İstanbul (BIST) Holding and Investment Companies (XHOLD). Design/Methodology/Approach - In accordance with the research aim, 40 companies for which complete data could be obtained from among the 50 companies listed in the relevant index were included in the study. The data of these relevant companies for the period 2011-2022 were obtained from reliable financial statements that have undergone independent auditing and are available on the Public Disclosure Platform (PDP). Subsequently, these data were subjected to analysis using the panel data analysis method. Findings - According to the research results, the impact of offsetting accounting losses on tax avoidance is positive, while the impact of accruals (accounting conservatism) on tax avoidance is negative. However, no significant impact of corporate ownership on tax avoidance has been detected. Discussion - While the legal and ethical dimensions of tax avoidance are subjects of discussion in the literature, it can be argued that businesses engaging in transparent and honest reporting instead of tax avoidance activities would be viewed more positively by the public. Furthermore, it could be more beneficial for public authorities to review and address gaps in tax avoidance regulations, which would ultimately contribute to a fairer and more effective tax system.
Received 17 October 2023 Revised 23 March 2024 Accepted 25 March 2024	
Article Classification: Research Article	

Önerilen Atıf/Suggested Citation

Bellikli, U. (2024). Kurumsal Sahiplik, Tahakkuklar ve Muhasebe Zararları Tazmininin Vergiden Kaçınma Üzerindeki Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16 (1), 501-511.

1. Giriş

Vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden iktisadi güçlerine göre karşılıksız ve zorunlu olarak kamuya aktardığı ekonomik birim ya da değerlerdir (Pehlivan, 1998: 111). Diğer gelirlere nazaran (özelleştirmeler, kamuya ait mülklerin satışı vs.) vergiler devletin gelir kaynakları arasında en kapsamlı olanıdır. Bunun yanı sıra vergi gelirleri ekonomik kalkınma için en önemli kaynaklar arasında yer alır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve gelişmenin temel kaynağı olan vergilerin ödeme gücü ilkesi de dikkate alınarak dönemselsel bazda dikkatli bir şekilde artırılması gerekmektedir. Ayrıca son yıllarda yaşanan Covid-19 salgını, ABD’de yaşanan siyasi parti çekişmeleri, iklim değişiklikleri, enerji fiyatlarındaki aşırı yükselişler ve Rusya Ukrayna gerilimi gibi belirsizlikler gelir durumları olumsuz etkilenen ülkeleri yeni kaynak arayışlarına itmiştir (Bloom, 2014; Marselawati vd., 2018). Sözkonusu belirsizlikler neticesinde ülkeler mevcut kaynaklarının önemli bir kısmını ülke ekonomisinin yeniden işler hale gelmesi için sarf etmişlerdir. Mevcut vergisel yükümlülüklerin gönüllü olarak yerine getirilmesi, yürürlükte olan ve yeni çıkan vergi düzenlemelerine uyum, bu gibi kriz durumlarında vergi gelirlerini artırmak için önemli bir yoldur. Ayrıca mevcut vergi oranlarının artışı da başvurulan yollardandır (Suhadi, 2018).

Yukarıda kısaca özetlenen durumdan etkilenen ülkeler arasında Türkiye de yer almış, pandeminin etkilerinin henüz yeni aşılması bir yana ayrıca ülke özelinde yakın zamanda yaşanmış Kahramanmaraş merkezli 11 ili kapsayan depremin yıkıcı etkisi ve yapılan genel seçimlerin ardından ülkede bir darboğaz, yüksek enflasyon ve bunun neticesinde kaynak sıkıntısı baş göstermiştir. Bunun neticesinde Türkiye’de hem bireysel hem de kurumsal bazda vergisel fedakârlıklar yapılması gerekliliği ortaya çıkmış ve vergi oranlarında artışa gidilmiştir. Şüphesiz ki bu darboğaz durumunda devlet otoritesinin isteyeceği son şey vergi kayıpları olacaktır. Çünkü vergi kayıpları, devletlerin kamu hizmetlerini finanse etme yeteneklerini sınırlayabilir ve toplumsal eşitsizliğe neden olabilir. Bireylerden alınan vergiler bir yana özellikle kurum niteliği taşıyan tüzel kişilerden alınan vergiler devletin büyük finansman ihtiyacını karşılayan gelirler arasındadır (Bellikli ve Daştan, 2023). Son beş yıllık zaman diliminde Türkiye’de kurumlar vergisi oranı % 20 ila % 25 (banka ve finans kurumları için % 30) arasında değişiklik göstermiştir. Türkiye’de 2024 Şubat ayı itibarıyla kurumlar vergisi mükellef sayısı 1.143.344 olarak belirlenmiştir (gib.gov.tr). Oran ve mükellef sayıları itibarıyla bir değerlendirme yapıldığında finansman ihtiyacını karşılama bakımından anlatılmak istenen durum daha net görülebilir.

Vergiden kaçınma kavramını bir önceki paragrafta bahsi geçen vergi kayıplarından ayrı olarak değerlendirmek gerekir. Vergiden kaçınma, hem karmaşık vergi hükümleri karşısında kanunun belirsiz durumlarından hem de destekleyen kanun hükümlerinden yararlanarak işletmelerin ödeyecekleri vergiyi düşürme olarak tanımlanabilir (Dyrenğ vd., 2008: 63). Zira vergiden kaçınma, vergi kayıp ve kaçaklarına kıyasla yasal vergi düzenlemeleri içinde işletmelerin sıklıkla başvurdukları bir yoldur. İşletme yöneticileri yasal boşlukları kullanarak yüksek vergi oranlarının kendi üzerlerindeki etkisini hafifletmek amacıyla ödedikleri vergileri düşürme yoluna giderler (Valensia ve Khairani, 2019). Literatürde vergiden kaçınmanın yasal olduğuna vurgu yapanlar kadar az sayıda da olsa vergiden kaçınmanın yasallığını sorgulayanlar da vardır. Örneğin Weisbach (2003: 2) işletmelerin vergiden kaçınırken bunu bir işlemler sırası dâhilinde yaptığını, sözkonusu işlemlerin birden fazla ve karmaşık basamaklardan oluşacağını, bu basamakların hepsinin birden yasalara uygun olamayacağını ya da uysa da genel sonucun her zaman için yasal kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Literatürdeki yazarların vergiden kaçınma konusundaki ortak noktası hangi davranışların kanunlar çerçevesinde değerlendirilebileceğidir. Yani mevcut yasal düzenlemeler içerisinde kalmak kaydıyla işletmelerin ödedikleri vergileri azaltmak için yapılan hangi işlemlerin yasal sayılabileceği bir tartışma konusudur. Elbette bu tartışmaların içerisine etik konusu da dâhil edilerek “Yasal olan her zaman ahlaki midir?” sorusu sorulabilir (Çelikay, 2019: 359). Bu durum daha başka bir çalışma konusunu gündeme getirir.

Vergiden kaçınmanın yasal ve ahlaki boyutu bu şekilde literatürde tartışma konusu yapılmışken kurumlar vergisi mükellefleri arasında acaba hangi tür işletmelerin önleri vergiden kaçınma konuda daha açıktır sorusu akla gelmektedir. Diğer işletme türlerine nazaran holdinglerin bu konuda bir adım önde olduğu ifade edilebilir. Çünkü holdingler faaliyet kolları birbirinden farklı çok sayıda işletmeyi bünyelerinde barındırmaktadır. Bunun neticesinde faaliyetlerin farklı ülkelere taşınarak o ülkenin vergi yasalarından

faydalanmak, vergi cennetleri denilen düşük vergi bölgelerini kullanmak, transfer fiyatlaması yoluyla grup içi işletmelerde kârları farklı ülkelere dağıtmak, bazı yatırımları destekleyen ve vergi avantajı sağlayan ülkelerde yatırım yapmak gibi çok farklı sayıda vergiden kaçınma yolları bulunmaktadır (taxia.com.tr).

Vergiden kaçınma ile ilgili bir diğer husus ise holdinglerin diğer işletmelere göre kurumsal yönetim yapısıdır. Holdingler anonim şirket statüsünde oldukları için halka açık bir yapıya sahiptir. Sermayeleri hisse senetleri ile temsil edildiğinden hem bireysel yatırımcılar hem de kurumsal yatırımcılar holdinglere yatırım veya yönetimde söz sahibi olmak amacıyla hisse senedi satın alırlar. Burada kurumsal yatırımcılara ayrı bir parantez açmak gerekir. Kurumsal yatırımcılar yönetime oy güçleri ile katılmak istedikleri zaman bu işletme için aynı zamanda kurumsal sahiplik anlamına gelmektedir. Kurumsal sahipler oy güçleri sayesinde yöneticileri finansal performansa odaklanmaya ve bencil davranışlardan kaçınmaya zorlayabilirler. Ayrıca organizasyonu kontrol etme, iyileştirme ve fırsatçı yönetimden kaçınmaya yönlendirme gücüne ve kapasitesine sahiptirler (Waluyo, 2017). Ancak bunun yanı sıra kurumsal sahipler yönetimlerin hissedar zenginliğini maksimize eden kararlar almasını teşvik etmeye de meyillidirler (Suhadi, 2018). Bu yönüyle değerlendirildiğinde kurumsal sahiplik vergi kayıp ve kaçakçılığını bunun yanı sıra vergiden kaçınmayı önlemede etkili olabilmektedir.

Kurumsal sahiplik yapısının ardından değinilmesi gereken bir diğer husus ise Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 9. maddesine göre, kurumlar vergisi beyannamesinde, beş yılı aşmamak ve her yıla ilişkin tutarlar ayrı ayrı gösterilmek suretiyle geçmiş yıllar beyannamelerinde yer alan zararlar, kurum kazancından indirilebiliyor olmasıdır. Mükellefler tarafından bir hesap dönemi içinde oluşan zarar, takip eden beş hesap dönemi içinde oluşacak karlarla mahsup edilemez ise bu artık işletme zararı olarak değerlendirilemeyecek ve sermayede meydana gelen zarar olarak dikkate alınacaktır (KVK, md. 9). Bahsedilen bu durum muhasebe zararlarının tazmini olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde gelecek yıla aktarılan bir zarar şayet o yılda kar elde edilmiş ise ilgili yılın karını azaltacak dolayısıyla vergilendirilebilir karlar ve ödenecek kurumsal vergiler düşecektir. Bu durum vergi yasaları içinde düşünüldüğünde son derece normaldir. Hatta vergiden kaçınma olarak bile değerlendirilmeyebilir. Ancak işletmeler ilgili yıl zararlarını gelecek yıllara aktarma imkânı veren bu yasa ile giderlerini artırma yoluna gidip işletmenin zarar etmesini amaçlayabilir ve böylece vergiden kaçınma yoluna gidebilirler. Söz konusu durum holdingler için de geçerlidir.

Bu çalışmada vergiden kaçınmayla ilişkilendirilebilecek son konu tahakkuklardır. Muhasebede tahakkuklar, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlke ve Standartları çerçevesinde muhasebe seçimlerinin ya da yöneticilerin takdir yetkilerini kullanmalarının sonucunda karın artırılması ya da azaltılması işleminde bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu işlemler muhasebe ilke ve standartları içerisinde yer alan esnekliklerden kaynaklanır (Mulford ve Comiskey, 2002; Küçüksözen, 2004; Bayırlı, 2006). Tahakkuklar kâr yönetiminin bir aracı olmanın yanında aynı zamanda muhasebede muhafazakârlığı da ifade eder. Muhasebe muhafazakârlığı, işletme ile ilişkili iyi haber olarak nitelendirilen kazançların tanınmasını geciktirip, kötü haber olarak nitelenen kayıpların tanınmasını hızlandırarak (Basu, 1997: 4) taraflar arasındaki bilgi asimetrisini azaltan ve aracılık maliyetlerini en aza indirerek yatırımcıların ve alacaklıların çıkarlarını koruyan bir mekanizma sağlamaktadır (Gong ve Luo, 2018: 188; Dai ve Ngo, 2021: 277). Ancak muhafazakârlık taraflar arasındaki bilgi asimetrisini azaltırken, vergi matrahlarını değiştirmek ve ödenecek vergiyi azaltmak için kullanılan bir araç da olabilir (Susanti, 2019: 187). Çünkü vergi oranlarının değişmeden kaldığı ortamlarda muhafazakârlık vergi ödemelerinin ertelenmesini sağlamaktadır. Vergi oranlarının düşmesinin beklendiği bir ortamda işletmeler vergi avantajı elde etmekte, bu dönemde muhafazakârlık sayesinde olası gider ve zararların tanınmasını hızlandırıldığı için vergi ödemesi gerçekleşmemektedir (Watts, 2003; Bornemann, 2018).

Yukarıda anlatılan genel esaslar çerçevesinde ele alınan bu çalışmanın amacı; Borsa İstanbul (BİST) Holding ve Yatırım Şirketleri (XHOLD)'nin verilerine dayanarak ilgili şirketlerin kurumsal sahiplik yapıları, tahakkukları (muhafazakârlık) ve muhasebe zararlarını tazminlerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırma amacı doğrultusunda ilgili endekste yer alan 50 işletmeden verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılan 40 işletme araştırmaya dâhil edilebilmiştir. 2011-2022 yılları arasında ilgili şirket verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'nda yer alan ve bağımsız denetimden geçmiş olan güvenilir mali tablolardan elde edilmiştir. Çalışma giriş ve kavramsal çerçeveyi takiben literatür taraması ve hipotez geliştirme başlığı ile sürdürülmüş, araştırma bulguları ve sözkonusu bulguların değerlendirilmesinin ardından çalışma sonuç ve öneriler kısmı ile tamamlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Çalışma kapsamında vergiden kaçınma üzerinde birden fazla değişkenin etkisi ele alındığından literatür taraması da bu kapsamda ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca literatür taraması gerçekleştirilirken doğrudan çalışmaların bulgularına yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir.

Kurumsal sahiplik, yönetimi izleme ve yönetim üzerinde bir denetim oluşturma sağladığı için işletme içinde önemli bir role sahiptir. Yani yönetim tarafından alınan kararlar kurumsal sahiplikle etkili bir şekilde kontrol edilebilmektedir. Yönetim kurulundaki kurumsal yatırımcıların oranının yüksekliği yöneticilerle işletme sahipleri arasındaki çıkar çatışmasını en aza indirebilir. Bu sayede temsil sorunları azaltılabilecek ve vergi kaçırma ve vergi kayıplarının önüne geçilebilecektir (Winata, 2014). Kurumsal hisselerin sahipleri, boyutlarına ve oy haklarına bağlı olarak yöneticileri, vergiden kaçınmaktan alıkoyarak yüksek kar elde etmeye odaklanmaya zorlayabilirler (Rombebunga ve Pesudo, 2019). Kurumsal hissedarların uzun vadeli büyük sahipliği, daha az agresif vergi politikalarını benimsemelerine neden olabilir.

Literatür incelendiğinde; Fadila (2017), Zahirah (2017), Waluyo (2017), Marselawati vd. (2018), Suhadi (2018), Fitria (2018), Krisna (2019), Rombebunga ve Pesudo (2019), Jiang vd. (2020), Fitriana ve Rachmawati (2021), Ningrum ve Nurasik (2021) ile Damayanti ve Wulandari (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını, tersine Ardillah ve Halim (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırma ise kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde negatif etkisinin olduğunu kanıtlamıştır. Bu bağlamda araştırmanın birinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H₁: Kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.

Muhasebe zararlarının tazmini, bir hesap döneminde zarar eden şirketlere ödenmesi gereken vergilerden muafiyet sağlamak için bir vergiden kaçınma stratejisi olarak kullanılabilir (Yanida vd., 2020). Bir hesap döneminde zarar eden şirketler, ödenmesi gereken vergiden muaf tutulurlar. Bu mali kayıplar, takip eden beş yıl boyunca telafi edilebilir ve şirketin karları, bu kayıpların miktarını azaltmak için kullanılabilir. Muhasebe zararlarının tazmini, muhtemelen vergi yükünü azaltabilir, çünkü bir dönemde kayıp yaşayan şirketler, yasada izin verilen bir şekilde, bir sonraki dönemde vergi ödemelerini azaltabilirler.

Literatürde bu konudaki yapılan araştırmalara göz atıldığında; Fadila (2017) ile Asalam ve Pratomo (2020) muhasebe zararları tazmininin vergiden kaçınmayı pozitif yönde etkilediğini, Situmorang (2018) ise ilgili değişkenin vergiden kaçınmayı negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Suhadi (2018), Sundari ve Aprilina (2018), Yanida vd. (2020), Andriyani ve Mahpudin (2021) ile Ardillah ve Halim (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda ise muhasebe zararlarının tazmininin vergiden kaçınma üzerinde bir etkisinin olmadığını tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde kurgulanmıştır.

H₂: Muhasebe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.

Tahakkukların muhasebede kâr yönetimi yani kârı artırma ya da azaltma yönünde kullanıldığı daha önceden ifade edilmişti. Tahakkuklar aynı zamanda muhafazakâr bir muhasebe yapısını benimsemek anlamına da gelmektedir. Finansal Muhasebe Standartlarına (TMS-Kavramsal Çerçeve) göre, muhasebe muhafazakârlığı, geliri mümkün olduğunca geç, giderleri ise mümkün olduğunca çabuk tanımayı, stok değerlemesini düşük tutmayı ve yüksek borç değerlemesini içeren bir muhasebe yöntemidir. Vergilerden kaçınmak için muhafazakâr bir muhasebe yöntemi seçimine gidilebilir ve böylece şirketin ödemesi gereken vergi miktarı azaltılabilir. Çünkü geleneksel bir muhasebe politikası seçmek giderlerin zamanında, gelirlerin ise doğrudan tanınmasını içerebilir ve vergiden kaçınmayı önleyebilir (Jaya vd., 2013).

Sundari ve Aprilina (2018), Suhadi (2018) ve Sjahputra (2019), araştırmalarında muhasebe muhafazakârlığının vergiden kaçınma üzerinde pozitif etkisi olduğunu kanıtlamışlardır. Diğer araştırmaların sonuçları, Mira ve Situmorang (2021) ile Ardillah ve Halim (2022) muhasebe muhafazakârlığının vergiden kaçınma üzerinde etkisi olmadığını doğrulamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın son hipotezi şu şekilde ifade edilmiştir.

H₃: Tahakkukların (muhafazakârlık) vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.

Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalarla benzer yönleri bulunmakla birlikte; araştırmanın zaman boyutu (2011-2022), yerli literatüre katkısı, örneklem olarak holdingleri esas alması bağlamında literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olduğu ifade edilebilir.

3. Araştırma

Araştırma bölümünde araştırma amacı, araştırmada kullanılan değişkenlerin hesaplanması verilerin analizi ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, BIST XHOLD Endeksinde yer alan şirketlerin (40 işletme) 2011-2022 yılları arasında kurumsal sahiplik, muhasebe zararları tazmini ve tahakkuk (muhafazakârlık) değerlerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini incelemektir.

3.2. Araştırma Değişkenlerinin Hesaplanması

Araştırma kapsamında öncelikle araştırma değişkenlerinin nasıl hesaplandığına değinilmiştir. Sözkonusu hesaplamalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri ve Değişkenlerin Hesaplanması

Değişken	Değişkenin Kısaltması	Açıklaması	Hesaplama	Kaynak
Vergiden Kaçınma	NEVO	Nakit Etkin Vergi Oranı	Peşin ödenen vergiler/Vergi öncesi kar	Dyrenğ vd. 2010
Kurumsal Sahiplik	KS	Kurumsal Sahiplik	Şirketin sahip olduğu hisseler/halka açık hisseler	Fadhilah, 2014; Putra vd., 2019
Muhasebe Zararları Tazmini	MZT	Muhasebe Zararları Tazmini	İlgili yılda şirket zarar edip devir gerçekleşmişse 1, aksi halde 0.	-
Tahakkuklar (Muhafazakârlık)	TAHH	Tahakkuklar (Muhafazakârlık)	(Net Kar+Amortisman Giderleri)-Faaliyetlerden Sağlanan Nakit Akışları/Toplam Varlıklar	Jaya vd., 2013; Putra vd. 2019; Lisimiyati ve Herliansyah, 2021.

Vergiden kaçınmanın hesaplanmasının çok sayıda yöntemi vardır¹. Bu çalışmada Nakit Etkin Vergi Oranının seçilme nedeni; şirketler için uygun bir ölçüm sağlaması, tahsilatlar, değerlemeler veya vergi korumaları gibi faktörlerden de etkilenmiyor olmasıdır. Ayrıca literatürde en sık kullanılan ölçüm yöntemi de yine bu orandır (Çelikay, 2019).

3.3. Araştırma Modeli, Veri Seti ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada ilgili değişkenlerin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini incelemek için panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veri analizinde birim (işletme) ve zaman boyutunu beraber değerlendirme imkanı bulunduğundan bu araştırmanın amacını gerçekleştirmek için uygun bir yöntemdir. Çünkü panel veri, farklı zaman dilimi içerisinde birimlerin tekrarlanan gözlemlerini ortaya koyar. Böylece hem çapraz kesit hem de zaman serisi verilerini aynı anda analize dâhil etmek mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda kurumsal sahiplik, muhasebe zararlarının tazmini ve tahakkukların (muhafazakârlık) vergiden kaçınma üzerindeki etkisini değerlendirmek için aşağıdaki eşitlikte yer alan panel regresyon denklemi (araştırma modeli) kurgulanmıştır.

$$NEVO_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 KS_{it} + \beta_2 MZT_{it} + \beta_3 TAHH_{it} + \mu_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

1 nolu eşitlikte;

- α modelin sabit terimini,
- β_1 , β_2 ve β_3 modeldeki değişkenlerin katsayılarını,
- μ modelin birim ya da zamana göre oluşan hata terimi bileşenini,
- ϵ modeldeki hata terimini ifade etmektedir.

Araştırmada 40 işletmenin 12 yıllık verileri ele alındığından toplamda her bir değişken için 480 gözlem elde edilmiştir. Araştırmanın tamamına ilişkin değişkenler holdinglerin KAP’ta yer alan, bağımsız denetimden

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelikay, 2019: 362-364.

geçmiş ve güvenilir mali tablolarından elde edilmiştir. Araştırma bulguları ve bulguların değerlendirilmesinde sırasıyla panel durağanlık analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve araştırma denkleminin çözümüne yer verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında ilgili şirketlerin değişkenlerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için panel veri setini oluşturan serilerin durağan olup olmadığının test edilmesi gereklidir. Çünkü sabit etkili modellerin hatalarının tesadüfi yürüyüş sergileyip sergilemediğini test etmek yani durağanlık analizi gerçekleştirmek alınan sonuçların güvenilir olduğunu kanıtlamak için gereklidir. Temelde durağanlığı test etmek amacıyla birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testlerine başvurulur. Bu testlerden hangilerinin kullanılacağına ise panelde *yatay kesit bağımlılığı olup olmamasına* göre karar verilir. Araştırma modelinde yatay kesit bağımlılığı bulunmadığından (Tablo 6'daki Friedman test sonucuna göre) birinci nesil testlerden birim (N) ve zaman (T) boyutuna uygun olan Levin, Lin Chu (LLC); Harris Tzavalis (HT) ve Breitung (BRE) testleri tercih edilmiştir. İlgili testlerin sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Panel Durağanlık Analizi Test Sonuçları

Test Türü	Değerler	NEVO	KS	MZT	TAHH
LLC	İstatistik	-40,2577	-44,9133	-9,7218	-8,6722
	p değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
HT	İstatistik	-0,0908	0,6177	0,0706	0,4521
	p değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
BRE	İstatistik	-7,5609	-1,1312	-6,6697	-5,1390
	p değeri	0,0000	0,0078	0,0000	0,0000

Tablo 2'deki testlerin tamamında "H₀: Paneller birim kök içermektedir" şeklinde kurulur. Alternatif hipotez kabul edildiğinde panelleri oluşturan serilerin durağan olduğu kabul edilir. Tablo 2'deki testlerin tamamında sıfır (null) hipotez reddedilmiş ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu durumda serilerin durağan olduğu ve elde edilen bulguların yorumlama için sağlıklı olduğu sonucuna varılır.

Panel durağanlık analizinin ardından, panel veri setindeki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maximum
NEVO	480	0,0872	0,9253	-8,6034	16,0456
KS	480	0,5113	0,2707	0,001	1
MZT	480	0,2563	0,4370	0	1
TAHH	480	0,1696	0,4608	-1,5414	4,8333

Tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında; örneklem kapsamındaki işletmelerin vergiden kaçınmayı temsil eden nakit etkin vergi oranlarının ortalama bazda normal seviyede olduğu, kurumsal sahiplik açısından bakıldığında sahipliğin (0,5113) kurumsal yatırımcılar ile diğer hissedarlar arasında hemen hemen yarı yarıya paylaşıldığı, zarar tazminin (0,2563) şirketler açısından düşük olduğu, tahakkuklar açısından bakıldığında ise ortalamada pozitif olan değer (0,1696) işletmelerde muhafazakâr bir muhasebe anlayışının benimsendiği gözlemlenmektedir.

Araştırma kapsamında sahte ilişkilerin yorumlanması bakımından önem arz eden seriler arasındaki *çoklu doğrusal bağlantı sorununun* da test edilmesi gereklidir. Bunun için varyans şişirme faktörü (VIF) değerleri incelenmiştir. Sözkonusu değerler 1,01 ile 1,02 arasında gözlemlenmiş, 5'ten küçük olan bu değerlerin çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığını göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 4'te ise değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirleyen korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 4'teki sonuçlara göre değişkenler arasındaki ilişki hem pozitif hem de negatif olmakla birlikte katsayıların 0,5'in altında olmasından dolayı güçlü değildir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

Değişkenler	NEVO	KS	MZT	TAHH
NEVO	1			
KS	0,0343	1		
MZT	-0,0007	-0,1206*	1	
TAHH	-0,0194	0,0756**	-0,0303	1

* % 1 ve ** % 10 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Panel veri analizinde uygun modelin seçimi için bir model tahmin süreci gerçekleştirilmektedir. Adım adım ifade etmek gerekirse öncelikle F (Chow) testi uygulanır, ardından Breusch Pagan (1980) testi yapılır ve son adımda Hausman testi gerçekleştirilir. Ancak burada Breusch Pagan test sonucu rassal etkiler modelini işaret etmiyorsa Hausman testinin yapılmasına gerek kalmaksızın birim ve zaman etkisine göre sabit etkiler modelinin geçerli olduğuna karar verilir. Nitekim bu araştırma modeli için de Hausman testinin gerçekleştirilmesine gerek kalmamış, sabit etkiler modelinin geçerli olduğu anlaşılmış, bunun yanı sıra modelde birim etkisi dışlanmış, zaman etkisinin ise olduğu Tablo 5'teki sonuçlardan anlaşılmıştır.

Tablo 5. Model Test Süreci

	Sonuçlar	Etki/Sonuç
Birim Etkisi	1,01 (0,4505)	Yok
Zaman Etkisi	1,85 (0,0439)	Var
Hausman	-	Sabit Etkiler

Model tahmin sürecinin ardından; değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı varlığını sınavan temel varsayım testleri gerçekleştirilmiştir. Sabit etkiler modeli geçerli olduğundan değişen varyans sorununun varlığını test etmek için Wald Testi; otokorelasyon sorununun varlığını test etmek için Bhargava etc. DW ile Baltagi-Whu LBI yerel en iyi değişmezlik testleri; yatay kesit bağımlılığı sorununun varlığını test etmek için ise Friedman testi gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu test sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Temel Varsayım Test Sonuçları

Test Türleri	Sonuçlar	Sorunlar
Wald	7,0106 (0,0000)	Var
Bhargava etc. DW	2,1539	Yok
Baltagi-Whu LBI	2,1834	Yok
Friedman	13,8620 (0,9999)	Yok

Temel varsayım testleri sonucu tespit edilen tek sorun olan değişen varyans sorununu gidermek, yani düzeltilmiş panel standart hataları elde edip parametre varyanslarını etkinleştirmek için Beck-Katz Dirençli Tahmircisi kullanılmış, yani araştırma denklemi çözüme kavuşturulmuştur. Araştırmaya ilişkin sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken	Katsayılar	Panel Düzeltilmiş Hatalar	Anlamlılık
NEVO			
Sabit Terim	-0,0592	0,1017	0,5610
KS	0,1218	0,0929	0,1900
MZT	0,1247	0,1171	0,0870**
TAHH	-0,0842	0,0335	0,0120*
Gözlem	480		

* % 5 ve **% 10 anlamlılık düzeyini ifade eder.

Araştırma sonuçları incelendiğinde *muhasabe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif, tahakkuklar yani muhasabe muhafazakârlığının vergiden kaçınma üzerindeki etkisi ise anlamlı ve negatif* yönlüdür. Ancak *kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir*. Dolayısıyla hipotez testlerine ilişkin görüşlerin sonuçlarına ise Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8. Hipotez Testleri

Hipotez	Değişken	Katsayı	Anlamlılık	Etki	Sonuç
H ₁ : Kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.	KS	0,1218	0,1900	Yok	Ret
H ₂ : Muhasebe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.	MZT	0,1247	0,0870	Var (Pozitif)	Kabul
H ₃ : Tahakkukların (muhafazakârlık) vergiden kaçınma üzerinde etkisi vardır.	TAHH	-0,0842	0,0120	Var (Negatif)	Kabul

Kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde; bu çalışmanın sonuçları ile literatürde gerçekleştirilmiş olan Fadila (2017), Zahirah (2017), Waluyo (2017), Marselawati vd. (2018), Suhadi (2018), Fitria (2018), Krisna (2019), Rombebunga ve Pesudo (2019), Jiang vd. (2020), Fitriana ve Rachmawati (2021), Ningrum ve Nurasik (2021) ile Damayanti ve Wulandari (2021) çalışmalarının sonuçları birbiriyle örtüşmektedir.

Muhasebe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde; bu çalışmanın sonuçları ile Fadila (2017) ile Asalam ve Pratomo (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma sonuçları birbiriyle uyumludur. Son olarak tahakkuklar yani muhafazakâr muhasebenin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi bağlamı değerlendirme yapıldığında bu çalışmanın sonuçları ile literatürde (tarama dâhilinde) eşleşen çalışma sonuçlarına rastlanılamamıştır. Bu durumun nedeni olarak taranan literatürün sınırlılığı gösterilebilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Vergiler devlet gelirlerinin ana kaynağıdır ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik kalkınmanın temelini oluşturur. Vergi gelirlerinin düzenli devamı, ekonomik istikrarın sağlanması için hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca, ekonomik belirsizlikler ve olumsuz olaylar (örneğin, Covid-19 salgını, siyasi çekişmeler, iklim değişiklikleri) gelir durumlarını olumsuz etkileyebilir ve bu nedenle vergi mükelleflerinin uyum ve vergi ödemelerine gönüllü olarak katkıda bulunmaları, devlet gelirlerini artırmak için kritik bir faktördür. Bu tür dönemlerde, vergi oranlarının artırılması da gerekebilir.

Türkiye’de ekonomik zorluklar, doğal afetler ve yüksek enflasyon gibi nedenlerle vergi oranlarında artış yaşanmış ve vergi gelirlerinin önemi daha da belirgin hale gelmiştir. Özellikle kurumlar vergisi, devletin finansman ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle vergi kayıplarının sınırlandırılması, devletin kamu hizmetlerini sürdürebilme kapasitesini koruma açısından kritik öneme sahiptir.

Söz konusu önem vergiden kaçınma konusunu gündeme getirmektedir. Vergiden kaçınma, işletmelerin karmaşık vergi hükümlerini ve destekleyen kanunları kullanarak vergi yükümlülüklerini azaltma pratiğini ifade eder. Bu durumun vergi kayıp ve kaçaklarından farklı olduğu aşikârdır. Literatürde vergiden kaçınmanın ahlaki boyutu sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, hangi işlemlerin mevcut yasalara uygun olduğunu ve hangilerinin uygun değerlendirilemeyeceğini belirlemeye odaklanır. Vergiden kaçınmanın yasal ve ahlaki boyutları bu şekilde tartışma konusu iken, kurumlar vergisi mükellefleri içinde holdinglerin bu konuda ön plandadır. Holdinglerin, farklı faaliyet kollarını bünyelerinde bulundukları için vergiden kaçınma konusunda çeşitli avantajlara sahip olduğu daha önceden ifade edilmişti.

Anlatılan genel esaslar çerçevesinde ele alınan bu çalışmanın amacı; Borsa İstanbul (BIST) Holding ve Yatırım Şirketleri’nin (XHOLD) verilerine dayanarak ilgili şirketlerin kurumsal sahiplik yapıları, tahakkukları (muhafazakârlık) ve muhasebe zararlarını tazminlerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkisini araştırmaktır. Söz konusu endekste yer alan 50 şirketten verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılan 40 işletmenin 2011-2022 yılları arasındaki verilerine dayanarak söz konusu değişkenlerin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma neticesinde *muhasabe zararları tazmininin vergiden kaçınma üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif, tahakkuklar yani muhasabe muhafazakârlığının vergiden kaçınma üzerindeki etkisinin ise anlamlı ve negatif yönlü olduğu ancak kurumsal sahipliğin vergiden kaçınma üzerinde bir etkisinin olmadığı* tespit edilmiştir. Literatürde bu çalışmanın sonuçlarını destekleyen veya tersini kanıtlayan çalışmalar da mevcuttur. Sözkonusu sonuçlara dayanılarak bazı önerilerde bulunmak da mümkündür. Bunlar;

- İşletmelerin vergiden kaçınma çabaları yerine mali açıdan daha şeffaf ve dürüst bir politika sergilemeleri gerektiği; şirket itibarını kamu ve toplum nezdinde sağlamanın daha erdemli bir davranış olduğu,
- Hükümetlerin vergisel hükümleri ve muhasabe düzenlemelerini gözden geçirerek, vergi gelirlerini ödeme gücü ilkesine göre artırmada daha dikkatli davranmaları gerektiği, aynı zamanda vergi kayıp ve kaçakları için de daha sıkı tedbirlerin alınmasının yerinde olacağı,
- İşletmelerin mali raporlarını ve vergisel raporlarını daha yakından inceleyen kesim arasında yatırımcıların da olması gerektiği, şeffaf ve etik davranan işletmelere bu sayede daha fazla rağbet olacağı, bu davranışın vergi uygulamaları ile ilgili işletmelerin kendi tutum ve davranışlarını da kendi içinde sorgulayabileceği,
- İşletme yöneticilerinin bu ve bundan önceki araştırma sonuçlarına dayanarak, vergiden kaçınma politikalarını uyguladıklarında bunun kendilerine neler getirebileceğini hesap etmeleri gerektiğidir.

Alınan sonuçların bu çalışmada ele alınan örneklem, yıllar ve ilgili tarihte endekste (BIST XHOLD) yer alan işletmelerle sınırlı olduğu, farklı işletmeler ve yıllar baz alındığında alınacak sonuçların değişebileceği unutulmamalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için farklı işletmelerin ele alınması, araştırma yıllarının genişletilmesi, değişkenler için farklı ölçüm yöntemlerinin benimsenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Andriyani, M. & Mahpudin, E. (2021). Pengaruh Corporate Governance dan Kompensasi Rugi Fiskal terhadap Tax Avoidance: Studi Empiris pada Perusahaan Pertambangan yang Terdaftar di BEI Tahun 2017-2019. *Jurnal Akuntansi dan Pajak*, 21 (2), 490–499.
- Ardillah K. & Halim, Y. (2022). The Effect of Institutional Ownership, Fiscal Loss Compensation, and Accounting Conservatism on Tax Avoidance. *Journal of Accounting Auditing and Business*, 5 (1), 1–15.
- Asalam, A. G. & Pratomo, D. (2020). Fiscal Loss Compensation, Profitability, Leverage, and Tax Avoidance: Evidence From Indonesia. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt*, 17 (7), 9295–9305.
- Basu, S. (1997). The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings, *Journal of Accounting and Economics*, 24 (1), 3–37.
- Bayırlı, R., (2006). Yaratıcı Muhasebe, Etik, Firma Değeri ve Örnek Bir Uygulama, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Bellikli, U. & Daştan, A. (2023). Küresel Ekonomik Politika Belirsizliğinin Muhasebe Muhafazakârlığı Üzerindeki Etkisi: BIST 50 Endeksindeki İşletmelerde Bir Araştırma. Sözlü Sunum, VII. International Symposium on Accounting and Finance, Trabzon.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in Uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (2), 153–176.
- Bornemann, T. (2018). Tax Avoidance and Accounting Conservatism. *Wu International Taxation Research Paper Series*, No. 04.
- Dai, L., Ngo, P. (2021). Political uncertainty and accounting conservatism, *European Accounting Review*, 30 (2), 277–307.
- Damayanti, V. N. & Wulandari, S. (2021). The Effect of Leverage, Institutional Ownership, and Business Strategy on Tax Avoidance (Case of Listed Manufacturing Companies in The Consumption Goods Industry Period 2014-2019). *Jurnal Accountability*, 10 (1), 16–26.
- Dyrenge, S., Hanlon, M., & Maydew, E. (2008). Long-run corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 83 (1), 61–82.
- Fadhilah, R. (2014). Pengaruh Good Corporate Governance Terhadap Tax Avoidance. *Jurnal Akuntansi*, 2 (1), 298–306.

- Fadila, M. (2017). Pengaruh Return on Asset, Leverage, Ukuran Perusahaan, Kompensasi Rugi Fiskal, Kepemilikan Institusional, dan Koneksi Politik terhadap Penghindaran Pajak, *JOM FEKON*, 4 (1), 1671–1684.
- Fitria, G. N. (2018). Pengaruh Kepemilikan Institusional, Komisaris Independen, Karakter Eksekutif, dan Size terhadap Tax Avoidance. *Profita: Komunikasi Ilmiah Akuntansi dan Perpajakan*, 11 (3), 438–451.
- Fitriana, A. & Rachmawati, N. A. (2021). The Effect of Financial Constraint and Institutional Ownership on Tax Aggressiveness. *Accounting Research Journal of Sutaatmadja*, 5 (1), 38–53.
- Gong, G., Luo, S. (2018). Lenders' experience with borrowers' major customers and the debt contracting demand for accounting conservatism, *Accounting Review*, 93 (5), 187–222.
- <https://taxia.com.tr/blog-holding-nedir-avantajlari-nelerdir-vergi-acisindan-nasil-degerlendirilir-142> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2023/TABLO_1.xls.htm (Erişim Tarihi: 07.09.2023).
- Jaya, T. E., Kartika, & Dinda. (2013). Corporate Governance, Konservatisme Akuntansi dan Tax Avoidance. *Simposium Nasional Perpajakan IV*.
- Jiang, Y., Zheng, H., & Wang, R. (2020). The Effect of Institutional Ownership on Listed Companies' Tax Avoidance Strategies. *Applied Economics*, 53 (8), 880–896.
- Krisna, A. M. (2019). Pengaruh Kepemilikan Institusional dan Kepemilikan Manajerial pada Tax Avoidance dengan Kualitas Audit sebagai Variabel Pemoderasi. *Wacana Ekonomi: Jurnal Ekonomi dan Ekonomi*, 18 (2), 82–91.
- Küçüksözen, C., (2004). Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Lismiyati, N. & Herliansyah, Y. (2021). The Effect of Accounting Conservatism, Capital Intensity, and Independent Commissioners on Tax Avoidance with Independent Commissioners as Moderating Variables (Empirical Study on Banking Companies on The IDX 2014-2017). *Dinasti International Journal of Economics, Finance & Accounting*, 2 (1), 55–76.
- Marselawati, D., Titisari, K. H., & Masito, E. (2018). The Effect of Corporate Governance on Tax Avoidance (Empirical Study of The Consumer Goods Industry Companies Listed on Indonesia Stock Exchange Period 2013-2016). *The 2nd International Conference on Technology, Education, and Social Science 2018*.
- Mira & Situmorang, B. (2021). Pengaruh Konservatisme Akuntansi, Ukuran Perusahaan terhadap Tax Avoidance pada Perusahaan Sektor Pertambangan yang Terdaftar pada Bursa Efek Indonesia Tahun 2017-2019. *Jurnal PROFITA: Akuntansi dan Manajemen*, 1 (1), 1–9.
- Mulford W. C. & Comiskey, E. E., (2002). *The Financial Numbers Game Detecting Creative Accounting Practices*, John Wiley&Sons.
- Ningrum, A. C. & Nurasik. (2021). The Effect of Executive Commissioners, Company Size, Independent Commissioners, and Institutional Ownership on Tax Avoidance in LQ45 Companies Listed On The IDX 2017-2019 Period. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2 (4), 38–56.
- Pehlivan, O. (1998). *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon
- Putra, I. B. N. P, Sari, A. A. P. A. M. P. & Larasdiputra, G. D. (2019). Pengaruh Kepemilikan Institusional dan Kepemilikan Manajerial terhadap Konservatisme Akuntansi. *Wacana Ekonomi*, 18 (1), 41–51.
- Rombbunga, M. & Pesudo, D.A.A. (2019). Tata Kelola Perusahaan dan Penghindaran Pajak. *Perspektif Akuntansi*, 2 (3), 237–255.
- Situmorang, N. S. B. (2018). Pengaruh Leverage, Kompensasi Rugi Fiskal, Ukuran Perusahaan, dan Kepemilikan Keluarga terhadap tax Avoidance. *JOM FEB*, 1 (1), 1–12.

- Sjahputra, A. (2019). Determinants Tax Avoidance pada Perusahaan Food and Beverages di Indonesia. *Scientific Journal of Reflection: Economic, Accounting, Management, and Business*, 2 (4), 171–180.
- Suhadi. (2018). Faktor-Faktor yang Mempengaruhi Tax Hindrance dengan Institusional Ownership sebagai Variabel Moderating pada Perusahaan Makanan dan Minuman yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia. *Jurnal Akuntansi dan Keuangan Temporer*, 1 (1), 111–137.
- Sundari, N. & Aprilina, V. (2017). Pengaruh Konservatisme Akuntansi, Intensitas Aset Tetap, Kompensasi Rugi Fiskal, dan Corporate Governance terhadap Tax Avoidance. *Jurnal Riset Akuntansi & Komputerisasi Akuntansi*, 8 (1), 85–109.
- Susanti, C. M. (2018). Pengaruh Konservatisme, Leverage, Profitabilitas,, Ukuran Perusahaan terhadap Tax Avoidance. *Jurnal Informasi Perpajakan, Akuntansi, dan Keuangan Publik*, 13 (2), 181–198.
- Şengül Çelikay, D. (2019). Muhasebe Perspektifinden Vergiden Kaçınma Kavramı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12 (2), 353–376.
- Valensia, K. & Khairani, S. (2019). Pengaruh Profitabilitas, Financial Distress, Dewan Komisaris Independen, dan Komite Audit terhadap Nilai Perusahaan dimediasi oleh Tax Avoidance (Studi Empiris pada Perusahaan Sektor Industri Barang Konsumsi yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia Periode 2014-2017). *Jurnal Akuntansi*, 1 (1), 47–62.
- Waluyo. (2017). The Effect of Good Corporate Governance on Tax Avoidance: Empirical Study of The Indonesia Banking Company. *The Accounting Journal of BINANIAGA*, 2 (2), 1–10.
- Watts, R. L. (2003). Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications, *Accounting Horizons*, 17(3), 207–221.
- Weisbach, A.D. (2003). Corporate tax avoidance. Proceedings from National Tax Association ninety sixth annual conference. Chicago: Illinois.
- Winata, F. (2014). Pengaruh Corporate Governance Terhadap Tax Avoidance Pada Perusahaan yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia Tahun 2013. Universitas Kristen Petra. *Tax and Accounting Review*, 4 (1), 1–11.
- Yanida, M., Sintani, L., dan Gonawan, H. (2020). Determinant of Tax Avoidance Behavior (An Empirical Study of Manufacturing Sector Listed in Indonesia Stock Exchange). *The International Conference on Innovations in Social Sciences and Education*, 1 (1), 363–369.
- Zahirah, A. (2017). Pengaruh Leverage, Kepemilikan Institusional, Kepemilikan Manajerial, dan Ukuran Perusahaan terhadap Penghindaran Pajak, *JOM Fekon*, 4 (1), 3543–3556.